

[B] **WAT VOORBIJ IS, BESTAAT PAS ECHT.
VIER ROMANS VAN OTTO DE KAT**

Ze zijn niet bijster talrijk, de uitgevers die zichzelf ook op het glibberige pad van de schrijverij begeven (tenzij om hun memoires te boek te stellen). De oude Geert van Oorschot boekte ooit onder het pseudoniem R.J. Peskens ongewone successen met zijn *Twee vorstinnen en een vorst*. De estheet Johan Polak serveerde ons bevlogen essays over decadentie en bibliofilie. Ex-Arbeiderspersuitgever Martin Ros pleegt nog wel eens een boek over wielrennen, oorlogskwesties of zijn niet te stelpen boekenverslaving. Is het omdat uitgevers te zeer de rafelrand van de letteren of de achterkant van het borduursel kennen, dat ze beducht zijn om zelf de pen ter hand te nemen? *Chacun son métier, n'est-ce-pas*.

En toch. Sinds enige decennia timmert de voormalige Nederlandse uitgever Jan Geurt Gaarlandt (1946) onder het pseudoniem Otto de Kat aan een bloeiende schrijverscarrière, waaraan hij in het voorjaar van 2012 de uitgebalanceerde, spannende en alweer erg sfeerrijke roman *Bericht uit Berlijn* toevoegde.

Gaarlandt, die theologie studeerde in Leiden (met bijvak Nederlands), rolde al op vroege leeftijd de letteren binnen en schreef onder meer kritieken voor de *Volkskrant* en *Vrij Nederland*. Hij was in 1986 de oprichter van de non-fictie-uitgeverij Balans, die hij in 2002 verkocht aan WPG Uitgevers. Vanaf 2004 trad hij terug om zich volledig op het schrijven toe te kunnen leggen. In 1975 had Jan Geurt Gaarlandt bij Van Oorschot overigens al de dichtbundel *Het ironische handvest* laten publiceren. Zijn prozadebuut kwam er pas in 1998, met de kleine roman *Man in de verte*, in feite een lang uitgevallen novelle. Meteen strekte de literaire kritiek de nek om dit geciseleerde proza van naderbij te bekijken. Lof van Cees Nooteboom, Jeroen Brouwers én Hans Warren volgde spoedig. Wie was die geheimzinnige Otto de Kat eigenlijk?

Man in de verte zette de toon voor wat komen zou. De Kat hanteerde in deze meanderende tekst een trefzekere, uitgezuiverde stijl, die toch iets impressionistisch behield, alsof hij bevreesd was om te veel te benoemen. Tegelijk was het hoofdpersonage een eenzaat die zich over de

continenten bewoog, maar nergens werkelijk rust leek te vinden. “Nergens maakte hij echt deel van uit.” Een bevreemdend kosmopolitisme zal de boeken van De Kat altijd blijven kenmerken – het wemelt er trouwens ook van de diplomaten.

Man in de verte is een zoektocht naar de vaderfiguur (een *Vatersuche*), maar ook een kralensnoer van herinneringen aan een ongrijpbare geliefde en een verongelukte vriend. Zo staat er: “De dood van zijn vader nam hem onvoorwaardelijk in beslag. Het was te vergelijken met zijn liefde voor K. Later zou hij soms het gemis van zijn vader en de liefde voor K. niet helemaal meer kunnen onderscheiden.” De handeling vertakt zich onder meer naar Cambridge, New York, Den Haag, Boedapest en Zürich. De opgeroepen atmosfeer herinnert geregeld aan het werk van de Franse schrijver Patrick Modiano: diezelfde onbestemdheid en aarzelende figuren, die niet ontkomen aan de houdgreep van het verleden: “Wat voorbij is, bestaat pas echt. Als je doorloopt en omkijkt zie je sporen en je ziet het gebied waar die sporen doorheen gaan. Het verleden is het enige dat houvast geeft”, zo merkt een personage op. En wat te denken van deze fatalistische frasen: “De meeste levens spelen zich in het niets af. Alles is een herhaling van zetten, een totale patstelling, bonken met eenzelfde hoofd tegen eenzelfde deur die dicht blijft. Nooit zal opengaan.”

“Otto de Kats boek is bij uitstek een melancholisch verhaal”, noteerde Ton Anbeek in het tijdschrift *Literatuur* (jaargang 15, 1998). “Het verleden wordt in al zijn onachterhaalbaarheid opgeroepen en het gevolg is weemoed”. *Man in de verte* bereikte de longlist van de Libris Literatuurprijs en kreeg ook vertalingen in het Engels en het Duits.

De Kat nam de tijd voor zijn tweede boek *De inscheper* (2004). Met deze herinnerings- en avonturenroman versierde hij destijds een plaats op de Gouden Uil-longlist en nam hij nogmaals een patent op dat uitgesproken droefgeestige timbre, met een erg wereldse inslag. In een flits moet je denken aan een boek als *Port-Soudan* (1994) van de Fransman Olivier Rolin.

Ook hoofdfiguur Rob is bezeten van een verlangen naar verre horizons. Wanneer hij aan boord van het schip de Alcantara in Suez hoort hoe op een naburige boot een Nederlandse jarige wordt toegezongen, overvalt de weemoed hem plotsklaps.

Tien jaar geleden was hij onder het ouderlijke Hollandse juk vandaan gekropen om een tomeloos, reizend bestaan te gaan leiden. Toch besluit hij door te reizen naar Zuid-Afrika, het doel van zijn reisplan. Rob belandt verder in een Jappenkamp, in Manila, op een scheepswerf bij Nagasaki (waar hij als krijgsgevangene de atoombom ziet neerkomen) of bij de spoorlijn langs de Kwai. Alomtegenwoordig is de slagschaduw van de oorlog. En Slauerhoff lijkt evenmin veraf: “Water om hem heen, maakte hem in toenemende mate ziek van gemis.” Verder is er zijn vriend Guus, wiens leven zo vaak langs het zijne scheert, maar van wie hij tragisch gescheiden wordt. Op een bepaald moment krijgt Rob het telegram dat zijn moeder op sterven ligt.

De literaire kritiek vergastte het boek op een uiteenlopend onthaal. Zo verdacht Arnold Heumakers in *NRC Handelsblad* De Kat van “melancholische sentimentaliteit, maar die kan ook erg zijn, vooral wanneer er aan mooischrijverij wordt gedaan”. Maar de Engelse vertaling (*Man on the move*) ontlokte *The Independent* wél lof: “*This is a novel of extraordinary power and moral beauty, executed with a poet’s intricate artistry.*” Na de verschijning van *De inscheper* ontving De Kat de Halewijn Literatuurprijs van de stad Roermond. Intussen was aan de oppervlakte gekomen wie zich verschool achter het pseudoniem: een uitgever die als schrijver een laatbloeiër werd.

Opvallend was hoe De Kat stilaan meer *plot driven* begon te werken. In zijn derde roman, *Julia* (2008), blonk hij weliswaar uit als een ragfijn stijlpointillist. Maar meer dan ooit kon hij zijn (in wezen dunne en ook niet bijster originele) intrige een trage maar beklemmende spanning meegeven. Het hoofdpersonage is ene Christiaan Dudok, de bedachtzame zoon van een Nederlandse machinefabrikant die met milde tegenzin op termijn vaders fabriek moet overnemen, maar zich eigenlijk liever aan esthetische dromerij overgeeft. Als voorbereiding op zijn taak belandt hij in 1938 in Lübeck, waar hij bij de Lubecawerke de stiel moet leren. Daar raakt hij volkomen in de ban van de Duitse ingenieur Julia Bender, die van Joodse afkomst is en zich in verzetskringen tegen het naziregime begeeft. De toenadering tussen Dudok en Julia wordt met subtiele aarzelingen weergegeven (“een toverdoos aan gebaren”). Voor er werkelijk iets kan opbloeien, sommeert Julia Chris om terug te

keren naar Nederland. Dat gebeurt in de constellatie van de Kristallnacht, de nacht waarop Julia bij Chris moet schuilen en hun liefde een verdoken intimiteit krijgt. Dudok volgt blind haar wens op, maar heeft daar later splijtend verdriet over, want hij zal haar nooit meer terugzien: “Wroeging had hem nooit meer verlaten, dat hij zich had laten wegsturen en niet tot het uiterste gegaan was.” Dudok voelt zich een lafaard. Hij krijgt algauw de vaderlijke firma in de schoot geworpen, maar leeft na de oorlog verder met een nimmer helende wonde. Hij trouwt, hij werkt, hij bestiert het bedrijf, maar zijn overpeinzingen keren in concentrische cirkels terug tot Julia. Hij dubt over de ongewisheid van haar lot en idealiseert tegelijk een liefde waarbij de rest van zijn leven verbleekt. Een terugkerend gegeven in de boeken van De Kat: onbereikbare, op een piedestal geplaatste liefdes. Later zal hij te weten komen wat Julia daadwerkelijk is overkomen. Het bepaalt Dudoks besluit om zijn mislukte, toonloze leven op hoge leeftijd zelf tot een *point final* te brengen. Met *Julia* schreef De Kat een roman die zowel erg doordacht als gloedvol was, een niet evidente combinatie. De weleens op de loer liggende zakdoekensentimentaliteit veegde De Kat dit keer met beheerste bravoure van tafel.

De internationale erkenning voor De Kat nam intussen gestaag toe. Een zekere universele herkenbaarheid kun je zijn boeken immers wel toeschrijven. Je zou De Kat een discipel kunnen noemen van F. Springer (1927-2011), de diplomaat-schrijver, met wie hij ook de wuftheid van decors gemeen heeft evenals die intercontinentale vriendschappen en liefdes, plus die milde, ongrijpbare melancholie (zij het bij Springer met meer ironie gelardeerd). De associatie drong zich zeker op bij verschijning van *Bericht uit Berlijn* (2012). Daarin ontpopte De Kat zich bovendien tot een plotbouwer van klassieke snit. Is *Bericht uit Berlijn* een lovestory, een spionageroman, een oorlogsgeschiedenis of een psychologisch steekspel? In ieder geval maakt De Kat een historische gebeurtenis – de planning van de Duitse inval in Rusland, Operatie Barbarossa in 1941 – tot het alfa en omega van zijn verhaal. Reëel bestaande figuren (zoals verzetsstrijder Adam van Trott en Churchills luitenant Howard Morton) vervullen een rol. De Kat is in zijn research duidelijk niet over één nacht ijs gegaan.

Zijn protagonist, diplomaat Oscar Verschuur, is tijdens de Tweede Wereldoorlog Nederlandse gezant in het neutrale Zwitserse Bern. Hij is een soort “vrijbuiters” die met een voorzichtige afstandelijkheid is opgezadeld. Zijn echtgenote Kate bleef in Londen, waar ze in een Londens hospitaal werkt en een zwarte jongen onder haar hoede neemt. Hun dochter Emma woont in Berlijn met haar man Carl, die daar werkzaam is op het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken, maar er een kwetsbare positie inneemt: écht Hitlergezind kun je hem niet noemen. Via Emma komt Oscar het bericht ter ore over de nabije inval van de nazi's in Rusland. Dat geldt dan nog via het Molotov-Ribbentropact als “bondgenoot” van Duitsland. Wat staat hem te doen? Het is een duivels dilemma dat hij in de schoot krijgt geworpen. Als hij het geheim doorbrieft, vervult hij zijn diplomatenplicht, temeer omdat hij al eerder over geheel Europa allerlei contacten aanknoopte om de naziopmars tegen te houden. Maar zo zou hij wel het leven van zijn dochter in gevaar brengen, die al spoedig geschaduwd wordt door de Gestapo. Een ontluikende liefdesaffaire van Oscar compliceert de zaken nog meer.

Wederom wordt er veel gereisd in *Bericht uit Berlijn*, naar pakweg Freiburg, Lissabon en Genève, en de handeling schakelt in een mum van tijd door het hele Europese continent. Bouwsteen voor bouwsteen drijft De Kat de spanning op, intussen ook weer bijna aforistische opmerkingen rondstrooiend over heimwee en het verglijden van de tijd: “Het was een eigenschap van hem om op de meest acute momenten weg te duiken in herinneringen.”

Er gebeurt veel in *Bericht uit Berlijn*, zonder dat je evenwel een geschiedenisles krijgt voorgeschoteld of een topzware plot krijgt te verstouwen. Zonder opsmuk plaatst De Kat de lezer op het puntje van zijn stoel. Uitgepuurd vertellen is zijn fort, geheel in de traditie van het Van Oorschot-fonds, al hangt er voortdurend een poëtische waas over de evenementen. Als schrijver heeft De Kat alleen maar aan metier gewonnen en hij weet zijn verhalen almaar veellagiger uit te tekenen. Daarmee toont deze ex-uitgever zich een begaafd ambachtsman. Geen experimentator of een vernieuwer, dat niet. Maar wie vermoedde dat er over de Tweede Wereldoorlog geen

originele romans meer geschreven kunnen worden, moet dringend dit oeuvre van hoge kwaliteit ontdekken, dat bovendien bol staat van vergeefs verlangens.

DIRK LEYMAN

OTTO DE KAT, *Bericht uit Berlijn*, Van Oorschot, Amsterdam, 2012, 205 p.

OTTO DE KAT, *Julia*, Van Oorschot, Amsterdam, 2008, 180 p.

OTTO DE KAT, *De inscheper*, Van Oorschot, Amsterdam, 2004, 160 p.

OTTO DE KAT, *Man in de verte*, Van Oorschot, Amsterdam, 1998, 112 p.
